

Jana Krstić
Filozofski fakultet Niš
Sveučilište u Nišu

Prethodno priopćenje
UDK 37(091)

PROBLEMI UNUTAR PLATONOVE FILOZOFIJE ODGOJA I OBRAZOVANJA: UVJETOVANJE I DVOZNAČNOST U PISANJU

Sažetak

Platonova teorija odgoja i obrazovanja najeksplicitnije je iznesena u „Trećoj knjizi“ Države. On ondje, pokušavajući osmisliti državu u kojoj bi sve funkcioniralo na najbolji mogući način, osmišljava i obrazovni sustav za građane te države. U ovome radu, nakon što iznesemo najvažnije točke te teorije, u kojoj sam Platon najviše razmatra ulogu umjetnosti u obrazovanju i povežemo je s još nekim tragovima Platonove teorije odgoja i obrazovanja, pozabavit ćemo se nekim problemima koji se javljaju unutar tih teorija. Naime, stvarajući svoj odgojno-obrazovni sustav, Platon nije pažljiv u izražavanju, pa su neke od posljedica njegove dvosmislenosti pogubne, kako u cilju izbjegavanja kontradiktornosti, tako i u političkome smislu. Također, Platonov odgojno-obrazovni sustav koji bi se trebao primjenjivati u njegovoj državi nije osjetljiv na stvarnost toga doba. Stavove koje on uključuje i neke premise na koje računa ukazuju na to da nije dovoljno obratio pažnju na sve uvjete i faktore koji utječu na razvoj pojedinca. Nakon što ukažemo na te probleme s čitavom teorijom, ispitat ćemo koliko su ti problemi fatalni po Platonovu filozofiju odgoja i obrazovanja.

Ključne riječi: *Platon, filozofija odgoja i obrazovanja, Država, uvjetovanje, dvoznačnost*

UVOD

Definiranje ili taksativno navođenje svih problema kojima se bavi filozofija odgoja i obrazovanja pokazalo se veoma teškim. Jedan od razloga za to jaz je između tradicionalne i suvremene filozofije odgoja i obrazovanja. Zadatak suvremene filozofije odgoja i obrazovanja jasniji je, s obzirom na to da postoje čitave discipline (pedagogija, razvojna psihologija, neurologija...) koje su na sebe preuzele mnoge zadatke kojima se tradicionalna filozofija odgoja i obrazovanja bavila. Treba li probleme kojima se bave te discipline navesti i kao probleme kojima se bavi čitava filozofija odgoja i obrazovanja? To je pitanje na koje suvremena filozofija odgoja i obrazovanja tek treba odgovoriti, a pokušaji da se pronade jednostavno rješenje pokazali su se neuspješnima. Ipak, za tradicionalnu filozofiju odgoja i obrazovanja odgovor na to pitanje ne predstavlja nikakav problem, jer u vrijeme njenog razvoja nijedna od tih disciplina još uvijek nije postojala. To znači da tradicionalna filozofija odgoja i obrazovanja uključuje raznovrsne probleme čiji se okviri grubo mogu odrediti kroz sve probleme koji se tiču odgoja i obrazovanja, a kojima su se bavili filozofi kroz povijest. (Siegel, Phillips, Callan, 2018)

S tako određenim poljem tradicionalne filozofije odgoja i obrazovanja postaje jasno da je Platonova misao u ovome području veoma opširna. U svojoj knjizi *Plato's Metaphysics of Education*, Scolnicov Platonovu teoriju o odgoju i obrazovanju istražuje kroz sljedeće dijaloge: *Država*, *Protagora*, *Gorgija*, *Eutidem*, *Menon*, *Teetet*, *Fedar* i *Gozba* (Scolnicov, 1988: 1-3). Svaki od tih dijaloga zaista obrađuje neku od tema relevantnu za ovo područje: U *Protagori* se govori o treniranju studenata, u *Gorgiji* o neutralnosti predavača, u *Menonu* se obrađuje koncept učenja i prikupljanja znanja, u *Teetetu* se govori o samom znanju i njegovu postizanju, gdje Platon razvija koncept *anamnesisa* koji je postavio u *Menonu*, a u *Fedru* i *Gozbi* govori se o konceptu individue koji je jako važan za odgoj. Ipak, u ovom ćemo se radu fokusirati samo na jedan Platonov dijalog: *Država*. Pored toga što opširnost toga rada ne dozvoljava obrađivanje svih ostalih dijaloga, navest ćemo još dva opravdanja za ograničavanje takvog poduhvata na samo jedan dijalog. Prvo, Platonova je teorija odgoja i obrazovanja najeksplicitnije izrečena u *Državi*. Ondje se o njoj priča izravno, dok se u drugim djelima spominje kroz probleme s kratkom i djelomično površnom razradom. Drugo, Treća knjiga *Države* predstavlja sinergiju svih Platonovih ideja koje se pojavljuju kroz njegove dijaloge, a tiču se odgoja i obrazovanja. Ovdje možemo vidjeti i neka promišljanja iz dijaloga koje Scolnicov ne spominje, a vezani su uz ovu temu. Na primjer, dijalog *Ion* u sebi sadrži još neke ideje o relaciji između obrazovanja i umjetnosti čije su osnove obuhvaćene u *Državi*.

Ovaj rad može se podijeliti na tri segmenta. U prvome ćemo kratko pregledati Platonove ideje u Trećoj knjizi *Države*. U drugome ćemo istaknuti neke od najvažnijih problema s Platonovom teorijom odgoja i obrazovanja. Treći, zaključni segment, posvetit ćemo procjenjivanju fatalnosti tih problema za Platonovu teoriju.

KRATAK PREGLED TREĆE KNJIGE DRŽAVE

U kasnijim dijelovima *Države*, kada je koncepcija razvoja ljudskog života još dopunjena, Platon se vraća na teme iz *Treće knjige* i dodaje još par detalja. Odgoj i obrazovanje dječaka koje je određeno u *Trećoj knjizi* treba se primjenjivati od trenutka kada oni krenu u školu do sedamnaeste ili, ako računamo i period ozbiljnije posvećenosti gimnastici i tjelesnim vježbama, dvadesete godine života (Platon koristi termin $\epsilon\phi\eta\beta\omicron\varsigma$ ¹). Središnji su dio obrazovanja dječaka u tim godinama glazba i gimnastika (Bosanquet, 1901: 13). Aritmetika, geometrija, filozofija² i ostala područja ne smiju biti zanemarena, ali dječaci se u tim godinama samo „igraju“ s tim područjima i ne trebaju ih svladavati u potpunosti. Ona su pohranjena za zrelije doba, a prevelika posvećenost njima obeshrabrila bi dječake da se kasnije time bave jer bi im se činile jako teškima za svladavanje (Bosanquet, 1901: 14). Dakle, kako treba provoditi odgoj dječaka u tim godinama? „Treću knjigu“ *Države* možemo podijeliti na četiri dijela. U prvom dijelu razmatra se cenzura umjetničkih djela u podražavanju božanstva, u drugom cenzura umjetničkih djela u podražavanju čovjeka i njegove prirode. Treći dio tiče se glazbe i njene uporabe u odgoju i obrazovanju, a četvrti dio tiče se gimnastike i njenoga značaja i prakticiranja.

Najprije treba naglasiti da je Platonovo stajalište o mitovima i umjetničkom podražavanju specifično. Za Platona ne postoji estetska vrijednost umjetničkog djela u stvarnom smislu te riječi. Ideja Istine, jedne od tri vrhovne Ideje, u Platonovu sustavu biva u potpunosti oskrnavljena kreiranjem umjetničkog djela. Postoji inteligibilni svijet, svijet Ideja, u kojem se nalazi prava Istina. Naš svijet, sve što nas okružuje i svaki pojam koji imamo o stvarima, sjena je inteligibilnog i istinitog svijeta Ideja. Naš svijet je, na neki način, već podražavanje istinskog svijeta. Onda kada mi podražavamo nešto iz našeg svijeta, ono što zapravo tvorimo je sjena sjene. Dakle, za Platona, umjetnost i umjetničko podražavanje udaljava nas od istine. Ipak, umjetnost ima svoju svrhu – odgoj i obrazovanje. Naravno, u odgojno-obrazovne svrhe ne može se koristiti umjetnost kakvu je Platon zatekao u svoje vrijeme. Razlog tomu neadekvatna je predodžba ideala na koje se mladi trebaju ugledati. Ovu Platonovu tezu možemo potkrijepiti Jungovom teorijom o arhetipovima. Za Junga postoji individualna i kolektivna svijest. Individualna je svijest svijest svakog pojedinca, ono „Ja“ koje nas odvaja od ostatka svijeta. Individualna svijest crpi određene koncepte i ideje iz kolektivne svijesti. Te su se ideje u kolektivnoj svijesti pojavile kroz višestoljetno projiciranje arhetipova od strane ljudi i mogućih božanstva. Arhetip je, dakle, ideja koju pojedinac preuzima iz kolektivne svijesti koja je tamo definirana povijesno i konceptualno, kroz stoljeća i kroz narode diljem svijeta. Pojmom arhetipa Jung objašnjava ponavljanje iste ideje kroz civilizacije koje nemaju dodira jedne s drugima. Na primjer, arhetip „posvađane braće“ pojavljuje se u judaizmu, kršćanstvu, nordijskoj mitologiji, slavenskoj mitologiji i ta ideja predstavlja nešto važno za čovjeka. Zato taj arhetip često pronalazimo u umjetničkim djelima kao motiv – on se tu

1 Starogrčki termin za adolescenta muškog spola.

2 Iz drugih Platonovih dijaloga vidimo da Platon misli nešto suprotno – da se filozofijom treba baviti u poodmaklim godinama.

iznjedrio iz kolektivne svijesti i u individualnoj je svijesti stečen kroz društvenu interakciju (Jung, 1964: 18-38). Vratimo se sada Platonu. Jungovskim jezikom rečeno, Platon se boji lošeg utjecaja arhetipova na mlade, stoga cenzurira umjetnička djela³ u svrhu sprječavanja ovih loših utjecaja i u svrhu podražavanja onih arhetipova koji bi imali pozitivan utjecaj na mlade. Što se umjetničkog podražavanja božanstva tiče, Platonov Sokrat u *Trećoj knjizi* predlaže podražavanje arhetipa „savršenog božanstva“. On kritizira Homera zbog podražavanja negativnih božjih osobina i za, uopće, dovođenje istih u vezu s nečim što je božansko. Bogovi se ne smiju plašiti, ne smiju zapomogati, plakati ni uzdisati. Podražavanje požude i bluda, kao i podmitljivosti i lakoumnosti bogova također nije dozvoljeno (Platon, 2013: 56-62). Dalje, Platon prelazi na cenzuru umjetničkih djela u podražavanju čovjeka i njegove prirode. U tom se odjeljku napominje da se ne smije govoriti kako ima mnogo nepravednih, a sretnih i mnogo pravednih ljudi koji su „jadni“, već se moraju podražavati suprotne situacije zbog motiviranja mladih na pravednost. No, u ovom se dijelu Platonov Sokrat više fokusira na formu umjetničkog djela. Naime, likovi u djelu mogu se podražavati na tri načina: podražavanjem, jednostavnim pripovijedanjem i mješavinom prvih dvaju načina. Kada se likove podražava, pjesnik izgovara riječi kao da je on sam taj čovjek, a kada jednostavno pripovijeda, pjesnik je samo narator i o liku govori u trećem licu. Mješavina tih dvaju načina podražavanja ona je koja u sebi ima elemente i prvog i drugog načina podražavanja. Koliko god impresivno bilo podražavanje samih likova i kolika god bila vještina pjesnika u ovom podražavanju, u Platonovoj *Državi* nema mjesta za takve pjesnike. Kako on sam navodi: „(...) onda bismo mu ukazali božansku počast, kao da je svetac koji zaslužuje divljenje, ali ipak bismo mu rekli da kod nas u državi ne postoji takav čovek i da ne sme ni postojati i poslali bismo ga u neku drugu državu pošto bismo prethodno izlili mnogo mirisa na njegovu glavu i ovenčali ga vunanim vrpcima. I mi bismo se i dalje koristili svojim ozbiljnim iako ne tako prijatnim pesnikom i pripovedačem, koji bi nam kazivao izreke valjanih ljudi i koji bi govorio prema onim načelima koje smo postavili na početku...“ (Platon, 2013: 67).

Nakon toga, Platon prelazi na teoretiziranje o glazbi i njenoj uporabi u odgoju i obrazovanju. Pjesma se sastoji od tri dijela: riječi, melodija i ritam. Budući da smo već utvrdili sadržaje tih riječi, prelazimo na melodiju i ritam. Melodija i ritam trebaju se uskaditi s riječima. Naricaljke i tužaljke, kako kaže Platon, nisu potrebne jer ne želimo ni podražavati takve sadržaje. Stoga, miksolidijske i sintonolidijske vrste nepotrebne su, kao i jonska i lidijska, jer su te tonske vrste „mlitave“. Ostaju nam dorska i frigijska vrsta. Što se instrumenata tiče, s obzirom na to da smo se ograničili samo na ove tonske vrste, nisu nam potrebni instrumenti s mnogo žica i s puno tonova. Stoga se u državi mogu upotrebljavati samo lira i kitar (Platon, 2013: 68-69). Sve ovo od velikog je značaja jer je za Platona glazba „(...) osnova vaspitanja zato što ritam i harmonija najdublje prodiru u unutrašnjost duše i najviše je obuzimaju, unoseći u nju plemenitost i otmenost, ali samo kada je muzičko obrazovanje dobro vođeno, jer u protivnom neće imati takve efekte“ (Platon, 2013: 71).

3 U *Trećoj knjizi* najviše se koriste primjeri iz Homerove *Ilijade*.

Što se tiče gimnastike i njenoga značaja i prakticiranja, ona se mora temeljito provoditi od djetinjstva do kraja života. Najprije treba napomenuti da je u Platonovu dualizmu duša fundamentalnija od tijela – „dobra duša je ta koja svojom vrlinom daje telu svu savršenost za koju je ono sposobno“ (Platon, 2013: 73). Mladići se moraju suzdržavati od pijanstva i moraju biti veoma oprezni s prehranom. Prehrana mora biti umjerena, ali se ne smije stjecati navika u prehrani, takva da bi odstupanje od iste prouzrokovalo lako obolijevanje u ratu gdje su česte promjene u jelu i piću. Raznolikost hrane, miješanje različitih začina i uživanje u atenskim poslasticama na tijelo utječe isto kao što raznolika glazba utječe na dušu – izaziva bolest. Kada je riječ o bolestima, Platon i tu iznosi nekolicinu zanimljivih pravila kojih bi se u ovoj državi trebalo pridržavati. Kada su u pitanju bolesti ili tjelesne smetnje koje se može, kako Platon kaže, „izbljuvati“, „isjeci“ ili „izgorjeti“, svakako ih treba rješavati, jer su to privremeni zdravstveni problemi. Ako su, s druge strane, u pitanju bolesti za koje je potrebna „duga dijeta“, tj. liječenje koje zahtijeva veću posvećenost tijelu i odstupanje od rada, ne treba ih liječiti. Čovjek se u takvim situacijama treba prepustiti bolesti, pa će, ako je njegovo tijelo dovoljno jako, preživjeti, a u suprotnom će umrijeti i ta će smrt biti veći spas za njega nego život u onakvim okolnostima (Platon, 2013: 76-78). Kasnije ćemo vidjeti zašto ta teza može biti problematična.

Kada smo utvrdili pravila o glazbenom i gimnastičkom obrazovanju, treba još utvrditi i njihov odnos. Platon nas upozorava da neuravnoteženo i neumjereno prakticiranje tih dviju stvari može biti pogubno za mladiće: „Ako se, dakle, neko suviše predaje muzici, onda pušta da ona kroz njegove uši, kao kroz levak, uliva u dušu glasove frule i puni je onim sladunjavim, blagim i sentimentalnim melodijama i onda ceo život provede pevajući i oduševljavajući se pesmom... ako produži da svoju volju neprestano ovako omekšava, onda će se ona rastopiti i razliti, on će je, najzad, sasvim ugušiti, svojoj duši, takoreći odrezati mišiće, a od sebe načiniti „mlitavog borca“(...) A šta će biti ako se neko mnogo bavi gimnastikom i dobro se hrani, a pri tom potpuno zanemaruje muziku i filozofiju?... neće li njegova težnja za naukom, koje možda i pomalo imao u duši, onda oslabiti, onemeti i slepeti zato što nije okusio ni od istraživanja, ni od razmišljanja, i zato što ona nije probuđena, nije hranjena, a osećaji koje prima preko čula nisu prečišćeni... takav čovek postaje neprijatelj logosa (misologos) i neobrazovan (amouos)“ (Platon, 2013: 79-80). Zato Platon inzistira na strogoj pažnji i nadzoru nad učestalošću glazbenog i gimnastičkog odgoja i obrazovanja.

Na samome kraju „Treće knjige“ *Države* Platon dodaje još dvije teze koje se tiču odgoja i obrazovanja. Prva se teza tiče takozvanih bijelih laži i o njoj će se govoriti i u nastavku *Države*. Druga teza tiče se zajedničkog života tih mladića, ratnika, i njihove ekonomske i političke uloge u državi. Kao što smo na samom početku ustanovili, Platon je cenzurirao umjetnička djela u svojoj državi, ali ih nije u potpunosti isključio. Ovo se može činiti kontradiktornim, s obzirom na to da je umjetnost za Platona najudaljeniji stupanj od istine, ali nije kontradiktorno, baš zbog samog konteksta bijele laži koji se ovdje spominje. Kako kaže Schofield, bijela laž predstavlja mit koji služi kao nacionalni identitet za tu državu i pospešuje bratstvo i jedinstvo čitave populacije. U idealnim slučajevima, vladar će također vjerovati u te mitove, a narod koji u njih bude vjerovao bit će motiviran na brigu kako o državi, tako i

o svojim sunarodnjacima (Schofield, 2007: 138-139). Dakle, ti mitovi moraju biti takvi da narod motiviraju i na njega krajnje pozitivno utječu, te da samim tim pospješuju moralnost i vrlinu kako naroda, tako i vladara države. Teza o zajedničkom životu mladih ratnika na neki je način povezana sa tezom o bijelim lažima, jer provedene u praksu, obje imaju cilj očuvanja bratstva i jedinstva. Ratnici ne bi trebali posjedovati privatno vlasništvo, već bi trebali živjeti pod istim krovom, zajedno se hraniti i zajedno spavati. Dva su razloga za ovo. Prvo, sloga i bratstvo ovih ratnika bit će znatno veća ako dijele isti kruh. Drugi i važniji razlog čuvanje je ovih mladića od oholosti i drugih osjećaja koji bi ih mogli nagoniti na loše ponašanje prema građanima. Kako kaže Platon, ratnici se ne smiju osjećati superiornije u odnosu na narod, a novac i posjed bi ih možda učinili takvima. Zato, ako ovi ratnici zatraže srebro i zlato, treba im reći kako oni svoje bogatstvo nose u svojim dušama i da je ono od bogova, a da im ljudsko bogatstvo nikako nije potrebno (Platon, 2013: 85).

NEKI PROBLEMI TREĆE KNJIGE DRŽAVE

U ovom ćemo dijelu istaknuti četiri najupečatljivija i najvažnija problema koje smo uočili u „Trećoj knjizi“ *Države*. Te probleme nazvat ćemo sljedećim imenima: utopija, sterilnost, neosjetljivost na individualnost i nepreciznost. Objasnimo redom svaki od navedenih problema.

UTOPIJA

Problem koji smo ovdje nazvali „utopija“ problem je s kojim se suočava čitavo djelo *Država*. Koncept države koju Platon gradi toliko je savršen da je nemoguć u praksi. Jedno društvo u kojem svaki čovjek ima vrline kao što su pravednost, hrabrost, znanje i vještina, a pritom nema nijednu od svih mana koje je Platon nabrojao, kao što su lakovjernost, oholost, bludnost, proždrljivost i bijes, nemoguće je. Možemo ga zamisliti. Ali primijetite onda sljedeći paradoks – kada zamislimo društvo koje je sazdano od ovakvih ljudi, shvaćamo da je ostatak *Države* redundantan. Takvim savršenim ljudima ne bi bio potreban zakon da bi funkcionirali, već bi sami provodili u djelo sve što je najbolje za njih. Upadanje u taj jaz između teorije i prakse nije rijetkost među političkim teoretičarima. Najsuvremeniji je primjer John Rawls. Rawls u svojoj knjizi *Teorija pravde* također pokušava stvoriti najbolje moguće društveno uređenje. Kako bi to postigao, potrebna mu je jednakost, a nju ćemo postići jednim umnim eksperimentom. Zamislimo da treba izvršiti raspodjelu dobara društvenim staležima, a da pritom sjedimo iza „vela neznanja“, gdje ne znamo tko će dobiti koju društvenu funkciju. Tu shvaćamo da ćemo htjeti raspodijeliti sve resurse jednako, tako da u slučajevima gdje nas zapadne lošija društvena funkcija ne budemo oskudni. Nakon što se svi dogovorimo oko podjele dobara, veo neznanja skida se i svi se vraćamo u stvarni svijet (Rols, 1998: 20-36). Naravno, u praksi je nemoguće provesti nešto takvo, ali to je u redu s obzirom na to da je Rawls i htio da to bude umni eksperiment. Ono što predstavlja problem

prešutna je pretpostavka da ćemo se svi složiti oko toga da želimo jednakost. Ali ni Rawlsova ni Platonova teorija nisu osjetljive na one koji misle suprotno od njih. Netko će možda htjeti riskirati, a netko možda ima i drukčije vrijednosti od nas. Platon je bio svjestan toga i to vidimo iz nekih drugih dijaloga, kao što je *Gorgija*. Pitanje je kako bi se Platon snašao s jednim Kalikleom u svojoj državi i bi li ga jednostavno protjerao odande.

STERILNOST

Ovaj je problem direktna posljedica problema „utopije“ i također je primjenjiv na čitavu *Državu*. Kada je u pitanju odgoj mladića, Platon prešutno podrazumijeva sterilnost svih vanjskih, a i unutarnjih uvjeta. Na prvom mjestu, potrebna je apsolutna kontrola svih vanjskih uvjeta, što znači da se mladići moraju odgajati u „sterilnim“ uvjetima. Recimo, kada Platon filtrira umjetnička djela na osnovi sadržaja koji podražavaju, on pravi jasnu distinkciju između toga što se smije, a što ne smije slušati. S obzirom na to da već postoje takva djela koja Platon cenzurira, trebalo bi osigurati da mladići nikada ne naiđu na neko Homerovo djelo. Ono što predstavlja mnogo veći problem od toga jest kontrola unutarnjih uvjeta. Platon u potpunosti zanemaruje kako urođene, tako i prenatalne osobine koje pojedinac stječe i dobiva. On očekuje od svakog mladića istu podlogu za razvoj osobnosti, a suvremena psihologija pokazuje da je situacija s novorođenčadi potpuno drugačija. Platon ne smatra da je čovjek *tabula rasa* po rođenju, već posjedujemo neko znanje o Idejama koje smo vidjeli prije nego što smo se rodili. Ipak, on očekuje određeni „kalup“, jer svakog pojedinca označava kao istog.

NEOSJETLJIVOST NA INDIVIDUALNOST

„Kalup“ koji Platon očekuje od svakog pojedinca ne odnosi se samo na njihove genetske predispozicije i prenatalnu psihologiju, već i na trenutno stanje. Kod Aristotela stvari stoje malo drugačije. Kada je, recimo, glazba u pitanju, Aristotel dozvoljava individualno prilagođavanje vrste glazbe svakom mladiću i njegovu raspoloženju. Aristotel kaže da „(...) melodije same sobom podražavaju osjećaje, i to je razumljivo jer je priroda pojedinih harmonija različita tako da kod slušaoca izaziva različita raspoloženja i oni ne reaguju na isti način na svaku od njih, već jedne, na primjer takozvana misolidiska, izazivaju tužna i potištena raspoloženja, druge, manje teške, izazivaju blago raspoloženje, dok treće djeluju tako da postajemo umjereni i mirni i izgleda da od svih harmonija samo dorska ima takav utjecaj. Frigijska harmonija, naprotiv, budi oduševljenje“ (Aristotel, 1975: 226-227). Dakle, on ne samo da ne zabranjuje mladićima slušanje određenih vrsta glazbe, već smatra da one vrste melodija koje Platon odbacuje, kao što su misolidijska melodija, mogu odgovarati mladićima onda kada im je takvo raspoloženje. Međutim, kod Aristotela, glazba u odgoju ima malo drugačiju ulogu. Pored njegovanja vrline, glazba može poslužiti i za igru i odmor. Ipak, Aristotel je daleko osjetljiviji od Platona na individualne razlike pojedinaca, njihovih

potreba i raspoloženja. Kada bismo u današnjem društvu zabranjivali određene vrste glazbe, revolt i nered koji bi se pojavio u društvu kao posljedica neizmjeran je. To je zato što glazba, kao i mnoge druge umjetnosti, služi za odmor, igru, uživanje, a često ima i katarzične trenutke. Kao što Aristotel naglašava u *Poetici*, katarza se može doživjeti samo ako na neki način slušatelja poistovjećujemo s junakom, što znači da će različiti ljudi proživljavati katarzične trenutke uz različitu glazbu. To je direktna posljedica njihovih individualnih situacija i stanja. Kako onda individualnost predstavlja problem Platonu, ako je on zabranio korištenje glazbe u te svrhe? Recimo da smo prihvatili Platonove premise o svrhovitosti glazbenog obrazovanja i da se želimo njime služiti isključivo u svrhe njegovanja određenih vrlina. Opet, individualnost bi trebala igrati ulogu, baš zbog „nesterilnosti“ uvjeta o kojoj smo pričali u prethodnom poglavlju. Recimo da nekom mladiću ne nedostaje hrabrosti jer je već takvog karaktera i dovoljno je njegovao tu vrlinu, ali mu nedostaje empatije da bi mogao biti što bolji čuvar svomu narodu. Misolidijska melodija mogla bi mu pomoći u stjecanju te vrline, ali Platon nije uzimao u obzir takve pojedinačne slučajeve.

NEPRECIZNOST

Problem nepreciznosti odnosi se na Platonovu nepreciznost u izražavanju i određivanju nekih zakona i pravila u svojoj državi koji mogu imati opasne posljedice. Mi ćemo ovdje navesti nekoliko primjera.

Na samom kraju Treće knjige *Države* Platon iznosi svoje mišljenje o liječenju. O tome je već bilo riječi ovdje, pa nećemo objašnjavati sam koncept, već ćemo samo ukazati na neke moguće posljedice tog učenja. Na prvom mjestu, Platon se ovdje može optužiti za dehumanizaciju medicinskog tretmana. Današnje, a i tadašnje društvo, čovjekov razum stavljalo je iznad tijela i njegovih smetnji te je postojala koncepcija spašavanja i pružanja pomoći čovjeku baš zbog tog dijela njegova bića – zbog razuma. Drugo, velika većina ljudi okružena je voljenim osobama, koje bismo doveli u stanje patnje onda kada bismo tako lako prepustili slučaju živote svakome komu je potrebna „duga dijeta“. Taj je stav etički problematičan na više razina, a njegov politički ekstrem možemo pronaći u nacističkoj ideologiji. Pitanje eutanazije drugačije je, jer eutanazija ovisi od volje osobe o kojoj se radi, ili od volje njenih bližnjih ako ta osoba nije u stanju donijeti odluku. Platonov stav ne uključuje volju osobe da odustane od medicinskog tretmana i pusti da „sudbina odluči“, već se odnosi na volju države da pruži medicinski tretman osobi koja boluje od neke dugotrajne ili neizlječive bolesti. Platon, naravno, nije imao ekstremne stavove kakve nalazimo u nacističkoj ideologiji, a daleko od toga i da ih je on uzrokovao. Ipak, to je jedna od posljedica njegove nepreciznosti u izražavanju i nedovoljno jasno izrečenih uvjeta. Taj se problem proteže kroz čitav etički i politički dio *Države*. U *Trećoj knjizi*, brzo nakon diskusije o liječenju, slijedi diskusija o ekonomskoj i političkoj ulozi mladića u državi. Platon govori o bratstvu i jedinstvu mladića, kao i o oduzimanju privatnih posjeda i stavljanju svega na ime države. Malo ekstremniji oblik tih stavova pronalazimo u jednoj ideologiji koja je na mnogo načina suprotna nacističkoj –

komunističkoj. Opet, ne tvrdimo ni da je Platon bio nacist ni komunist, samo ukazujemo na njegovu nepreciznost u izražavanju i na njegovu nedovoljnu specifikaciju svih okolnosti. To što bi se u isto vrijeme i nacist i komunist mogli pozvati na Platona ukazuje na višesmislenost njegovih stavova. Taj problem nije karakterističan samo za Platona. Pronalazimo ga kod većine utjecajnih filozofa čiji stavovi nisu bili najjasnije izrečeni po nekom pitanju, pa se iz njih rađaju dvije proturječne teorije. Suvremena logika govori nam da jedan iskaz možemo nazivati proturječnim onda kada iz njega slijede dva proturječna stava, bez obzira na to sadrži li taj iskaz eksplicitnu proturječnost. Ipak, ovo mnogo češće ukazuje na nepreciznost u govoru, a ne na proturječnost sustava, jer bi autor potvrdio samo jedan stav koji slijedi, ne i taj drugi. Problem je što u odsustvu autora da nam to potvrdi, možemo samo rekonstruirati njegov odgovor na osnovi njegovih ostalih stavova, ali nikad ne možemo biti potpuno sigurni koju bi tvrdnju autor potpisao, a koju ne.

PROCJENJIVANJE FATALNOSTI PROBLEMA I ZAKLJUČAK

Kada ugrubo sagledamo sve probleme koje smo uočili u Platonovoj filozofiji odgoja i obrazovanja, lako možemo odbaciti njegovu teoriju. Problemi sterilnosti i neosjetljivosti na individualnost posebno su pogubni kada pokušamo primijeniti Platonovu teoriju na današnji odgoj i obrazovanje. Ipak, koliko god problematična bila, ti problemi Platonove teorije nisu naročito fatalni. Zašto? Prvo moramo uzeti u obzir vrijeme u kojem je Platon stvarao. Na drugome je mjestu razvoj humanističkih znanosti u tom vremenu. Platon nije imao današnju raznolikost disciplina koju mi imamo niti su teorije nekih disciplina postojale, a mnoge još uvijek nisu bile ni u začetku. Dakle, njegova neuidavnost što se tiče individualnosti pojedinca, prenatalne psihologije ili značaja genetskih predispozicija ne može mu se zamjeriti niti može umanjiti značaj njegove teorije odgoja i obrazovanja. Osim toga, vrijednosti i svakodnevnici običaji društva u kojem je Platon živio neusporedivo su drugačiji u odnosu na današnji svijet. Zbog perioda u kojem stvara također mu ne možemo zamjeriti na prevelikoj apstrakciji problema, jer je u antičkoj filozofiji jaz između teorije i prakse još uvijek bio teško premostiv. Zato je problem utopije fatalan za Rawlsa, koji piše u današnje vrijeme, ali ne i za Platona, koji nema današnju percepciju praktične primjene humanističkih znanosti. Platon, Aristotel i ostali antički filozofi tek su postavili osnove za razvoj znanosti. Koliko god neka njihova shvaćanja danas zvučala naivno, tako zvuče, na neki način, zahvaljujući njima. Neko je morao početi promišljati o problemima, kako u društvu, tako i u spoznavanju prirode. I čitav put koji je doveo do današnjeg širokog spektra kako društvenih, tako i prirodnih disciplina, morao je nekako biti premošćen, a početci nikada ne mogu biti neproblematični. Zato, naivnost Platonove filozofije odgoja i obrazovanja ne smije nas spriječiti u istraživanju iste. Što se problema utopije i nepreciznosti tiče, oni se mogu primijeniti na gotovo cijelu antiku, ali oni po nju nisu fatalni. Ali, kao što smo vidjeli, problemi sterilnosti i neosjetljivosti na individualnost značajno su manji kod Aristotela, koji je također antički filozof. Možda je Aristotelovo prednjačenje u odnosu na Platona posljedica već postavljenog teorijskog sjemena za dalji razvoj filozofije odgoja i obrazovanja. Aristotelova težnja ka

praktičnosti i njegova veća privrženost empirijskom dijelu znanosti vidljiva je i na drugim poljima njihove filozofije. Pitanje je bi li Aristotel pristupao filozofiji na takav način da nije pred sobom imao Platona koji se previše zagledao u apstrakcije, pa je na neki način i inspirirao Aristotelov „bunt“ protiv toga. Ako prihvaćamo takvo stajalište, lako ćemo se složiti i sa Whiteheadovom tvrdnjom da je čitava filozofija fusnota Platonu. S druge strane, ako ne prihvaćamo to stajalište, Platona možemo braniti pozivajući se na njegov sustav. Osjetljivost na individualnost može biti posljedica Platonova metafizičkog i epistemološkog učenja o Idejama. Ako svaki pojedinac uči na isti način i ima sjećanje na iste Ideje, jasno nam je zašto u Platonovoj filozofiji odgoja i obrazovanja individualnost ne igra nikakvu ulogu. No opet, pitanje je koliko je takva obrana validna. Platon je možda mogao prijeći preko problema u toj domeni, ali onda njegov filozofski sustav ne bi mogao biti konzistentan. U svakom slučaju, nama ostaje istraživati Platonovu filozofiju odgoja i obrazovanja radi uvida u razvoj misli u toj domeni, usprkos problematičnosti te teorije. Problemi te teorije, dakle, kada imamo širi uvid u Platonovu filozofiju odgoja i obrazovanja, nisu fatalni za nju.

BIBLIOGRAFIJA

Aristotel, *Politika*, BIGZ, Beograd 1975.

Bosanquet, Bernard, *The education of the young in The Republic of Plato*, Cambridge, London 1901.

Jung, Carl Gustav, *Man and his Symbols*, Anchor Press, New York 1964.

Platon, *Država*, Dereta, Beograd 2013.

Rols, Džon, *Teorija pravde*, JP Službeni list SRJ, Beograd 1998.

Schofield, Michael, „The Noble Lie“, *The Cambridge Companion to Plato's Republic*, Cambridge University Press, New York 2007.

Scolnicov, Samuel, *Plato's Metaphysics of Education*, Routledge, London 1988.

Siegel Harvey, Phillips D.C., Callan Emmon, *Philosophy of education*, SEP 2018.